

SZEMLE

KÁLLAI ERNŐ / ERNST KÁLLAI: ÖSSZEGYŰJTÖTT ÍRÁSOK / GESAMMELTE WERKE. 1–4. 6. 8. kötet. Argumentum Kiadó – MTA Művészettörténeti Kutatóintézet. Budapest, 1999–2004

Kállai Ernő (1890–1954) teljes körű, azaz határokat átívelő munkásságának felkutatása és kiadásra való előkészítése immár csaknem egy évtizede elkezdődött. A több OTKA program támogatásával napjainkban is folyó munka nyomán előreláthatólag tíz kötetben fognak megjelenni Kállai német és magyar nyelvű írásai. A könnyen kezelhető, bordó papírkötésű kötetek szép borítóját és tipográfiáját Kaszta Mónika tervezte.

A sorozat szerkesztői szigorú kronológiát követnek, s megközelítőleg azonos, 200–250 oldalas kötet-terjedelemre törekednek. Így a hajdan külön megjelent könyvek is besoroltnak az életmű egészébe, a 8. kötet például az 1940-es években kiadott könyveket (*Mednyánszky László*, 1943; *Cézanne és a XX. század konstruktív művészete*, 1944; *Picasso*, 1948) fogja össze és aktuálisan a Magyar Nemzeti Galéria Mednyánszky kiállítására jelent meg. A sorozat tehát nem a könyvek sorszáma szerint jön ki, de remélhetőleg tíz év alatt befejeződik.

A sorozat forráskiadványként a magyarul és németül azonos szinten író Kállai Ernő cikkeit eredeti nyelven adja közre, vagyis a 2. és a 4. kötet és a készülő 5. 7. és 9. a német nyelven született írásokat foglalja magába. A 2. Markója Csilla szerkesztésében, jegyzeteivel és utószavával Monika Wucher közreműködésével készült, míg a 4. Monika Wucher utószavával, Markója Csilla és Timár Árpád szerkesztői közreműködésével. A magyar nyelvű köteteket Timár Árpád szerkesztette. Bár praktikus szempontok alapján felmerülhet egy teljes magyar és egy teljes német nyelvű kiadás kérdése, az eredeti cikkeket végigolvasva a vizsgatérő gondolatok, átfedések indokolni látszanak a választott, elsősorban magyar szakközönségnek szánt rendszert. A különböző nyelvű kötetek külső borítóval történő elkülönítése és a németek külön számozása talán a nemzetközi terjesztést jobban segítené. Hiszen ritka az a magyarországi szerző, aki két nyelven, sőt pregnánsan az idegenen ilyen jól fogalmaz.

Kállai 1920–35-ig tartó németországi műkritikusi tevékenysége révén nemcsak a magyar, hanem a német műkritika-történet része. Német tanulmányainak újraközlésében előzményként kell említeni a húsz évvel ezelőtt a magyar avantgárdot a weimari köztársaságban összegző kutatást, amelynek nyomán megjelent katalógus (*Wechselwirkungen*. Szerk.: Hubertus Gassner, Marburg, 1986.) számos Kállai anyagot közölt és külön kötetet szentelt Ernst Kállainak Tanja Frank: *Vision und Formgesetz. Aufsätze über Kunst und Künstler 1921–1933*. Gustav Kiepenheuer Bücherei 73. Leipzig – Weimar, 1986. A jelen munka a Hamburgban élő és Kállaihoz hasonlóan két nyelven író Monika Wucher közreműködésével folyik. (Itt kívánom megjegyezni, hogy újabban angol fordításban is megjelent Kállai 11 cikke a *between worlds: a sourcebook of central european avant-gardes 1910–1930*. Szerk.: Timothy O. Benson, Éva Forgács. Los Angeles County Museum of Art, The MIT Press Cambridge, Massachusetts and London, 2002)

Az Egyesült Európában talán újra követhető példa lesz Kállai Ernő műkritikusi sokoldalúsága. Igaz, ő német származású (Kannengisser) magyar lévén tudta könnyebben, naprakészen követni a modern művészet fontos eseményeit az 1920-as években a művészet metropoliszává váló Berlinben éppúgy, mint előtte és utána Budapesten. Berlinből Mátyás Péter álnéven küldte cikkeit a Bécsbe (MA, Akasztott Ember folyóiratokba). Friss szemmel tudósított Németországból, s nemcsak az ott dolgozó magyarokról, mint például barátjáról Moholy-Nagy Lászlóról vagy Tihanyi Lajosról, hanem az aktuális kiállításokról (Puni, 1921; Berlini orosz kiállítás, 1922, stb.) és írta

vitákat kavaró elméleti írásait a technika és a konstruktív művészet viszonyáról. Munkásságának ez az oldala volt eddig a legismertebb, hála a korábbi kutatásoknak, köztük kiemelkedően Forgács Éva publikációinak. 1981-ben ő adta közre az első válogatást *Művészet veszélyes csillogzat alatt* címmel a Corvina kiadó Művészet és elmélet sorozatában. Tanulmányok, előadások (Bajkay Éva, Hubertus Gassner, Heio Klein, Körner Éva, Pataki Gábor, Passuth Krisztina, Szabó Julia stb.) – nemzetközi tudományos konferencia az MTA Művészettörténeti Kutató Intézetében 1991. október 10–12. (Acta Historiae Artium XXXVI. 1993. 153–240.) révén széles körben ismert, hogyan változott Kállai nézete a sokat vitatott, személyenként és csoportosulások-ként eltérően értelmezett – máig is tisztázhatatlan – konstruktivizmus fogalomról.

Az új utakat járó művészek és neves galériatulajdonosok barátjaként, a jó szemmel kiválasztott művészeti események krónikásaként írott cikkei tették Kállai Ernőt egyedülállóan hívatottá arra, hogy 1925-ben tollából adják közre egy időben Budapesten és Lipcsében az *Új magyar piktúra-t/Neue Malerei in Ungarn*. (Klinghardt és Biermann Kiadó München és Amicus Kiadó Budapest 1925.; későbbi kiadása Gondolat Kiadó, Budapest, 1990. szerk. Bajkay Éva). Néhány kivételtől eltekintve (pl.: Czöbel, Mattis-Teutsch) máig helytálló értéktétele alapján napra készen ismertette a 20. század első negyedének modern művészeti törekvéseit, azok legfőbb magyar képviselőit. Az izmusok tanulságai nyomán Kállai specifikusan kereste bennük a magyar jellegzetességeket és vélte megtalálni a romantikus, valamint az általa plasztikusnak nevezett, vagyis a fény-árnyék hatással teret képző vonásokban, a valóság közelségben. Ritka széles látókörűséggel, igényes teoretikusi megközelítéssel és egyedülállóan gazdag publicisztikával propagálta a magyarok akkor kiemelkedő hozzájárulását a legújabb egyetemes törekvésekhez.

A jelen összkiadás első két kötetének záró dátuma érthetően 1926, amikor új stílári (új tárgyiasság), mediális (film és fotó) és történelmi (a magyar emigránsok jó része haza térhetett) fordulat következett be. A sokszorosítás (lásd a grafika virágkora), a standardizálás (modern design), a funkcionalizmus (Bauhaus) és a reklámtervezés időszakában felvetődő kérdésekkel szembesült és publikációiban, vitát gerjesztő cikkeiben (lásd s festészet és a fotográfia viszonyát 1927–30) a problémák korszerű tisztázására törekedett, mint számos folyóirat munkatársa, s néhánynak szerkesztője.

A 6. kötetből láthatjuk, hogy 1935-től hazatérve hogyan követte a budapesti és a nagy nemzetközi kiállításokat, és vetette fel aktuális érzékenységgel a magyarság és európaiság őt mindig foglalkoztató, valamint az asszimiláció vagy disszimiláció, a művészet és magyarság, az európai válság és a művészet kérdéseit.

Az életművet folyamatosan olvasva tűnik ki igazán, hogy a pregnáns történelmi korszakváltásokban hogy alakult, változott Kállai figyelme, érdeklődése, ítélete, de sohasem adta fel a maga meggyőződéses, az újnak és a kvalitásnak tiszta etikai tartással elkötelezett szemléletét – a konstruktivizmus építő utópiájától a bioromantika befelé forduló, de az univerzumra tekintő mentsváráig, figyelve a természettudományok fejlődését, a világ változását.

1945 után úgy tűnt, hogy európai dimenziójú művészet-szervezői tevékenysége új lendületet kaphat Budapesten. Három év múlva azonban a dogmatikus szocreál esztétika kiszorította Kállai Ernőt a magyar kultúra megváltozó színpadáról, hogy utolsó éveit műfordítással szomorú magányban töltse.

A sorozat jóvoltából most módunk van újra olvasni az életművet. Különösen érdekesek az eddig ismeretlen németországi cikkek, pl. Forgács Éva 1981-es első Kállai bibliográfiájához képest 1924-ből további négy, 1925-ből további öt cikket ismerhetünk meg! Még nem szólhatok a Pester Lloydban közltekéből készülő kötetről, csupán a megjelent hatról.

A 20. század első felének széles művészeti panorámája tárul fel előttünk. A második negyedszázad Kállai által történő képzőművészeti összefoglalásának sajtó alá rendezése az 1950-es években nyilvánvalóan lehetetlen volt, a szerző „kellemetlenül élesen látó, kellemetlenül hatásosan szóló, kellemetlenül kisajátíthatatlan” (Rózsa Gyula, 1981) volta miatt. Számos alapvető kérdés feltevése: a hagyomány és a formaújítás, a reklám, az ipari forma, a közönség és a művész viszonyáról napjainkban újra aktuális. Meg vagyok győződve, hogy Kállai Ernő írásai e sorozattal végérvényesen elnyerik méltó helyüket a művészettörténet-írás forrásai között.